

KRIMINALNO POLITIČKI ASPEKT ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE

Mitar Kokolj

Univerzitet Sinergija, Pravni fakultet Bijeljina

Tel. 011 2674044

kokolj@pravni-fakultet.info

Sažetak

U ovom prilogu autor je imao za cilj da prezentira osnovne karakteristike kriminalne politike u oblasti ekološkog kriminaliteta. Polazeći od činjenice da su osnovni delovi kriminalne politike prevencija i represija, autor je ukazao i na osnovne mere i delatnosti i jednog i drugog oblika društvenog reagovanja u toj oblasti. Posebnu pažnju autor je posvetio fazama kroz koje se realizuje i dokumentima kojima se realizuje ekološka kriminalna politika, kao deo opšte kriminalne politike, a tu ističe program, strategiju i upravljanje zaštitom životne sredine kao glavne instrumente te politike. Na ovaj način autor u prvi plan stavlja pravne i posebno kaznenopravne aspekte zaštite životne sredine i ističe ekološko pravo, kao interdisciplinarnu i multidisciplinarnu nauku.

Ključne reči: kriminalna politika, prevencija, represija, kaznena politika, kaznena odgovornost, ekološki kriminalitet, upravljanje zaštitom životne sredine

Summary

In this article, the author's goal was to present the main characteristics of criminal politics in the area of ecological criminality. Coming from the fact that prevention and repression are main parts of criminal politics, author has also pointed to the basic measures and acts of these two types of social reactions in that area. The author has specially emphasized the phases through which it is implemented and documents that are showing implementation of criminal ecological politic as a part of general criminal politic, where he emphasizes program, strategy and management of environment protection as main mechanisms of that politics. In this way, author emphasizes legal and especially criminal legal aspects of environment protection as well as ecological law, as interdisciplinary and multidisciplinary science.

Key words: criminal policy, prevention, represion, penal policy, criminal responsibility, environmental criminality, management of the protection of environment

1. Uvod

Ubrzani tehničko-tehnološki razvoj zabeležen u poslednjih 100 godina, a posebno izražen kroz industrijsku i informatičku revoluciju, doneo je ljudskom rodu i ljudima pojedinačno mnoge prednosti i olakšice u životu, ali je istovremeno praćen i nekim negativnim efektima,

među kojima se u poslednje vreme posebno ističe zagađivanje životne sredine globalnog, regionalnog i lokalnog karaktera do nivoa najveće opasnosti koja preči čovečanstvu.¹

Pitanja vezana za zaštitu sloboda i prava čoveka i građanina, gde spada i pravo na zdravu životnu sredinu, oduvek su izazivala pažnju i opšte i stručne javnosti. Životna sredina je kroz istoriju bila predmet interesovanja, što se vidi iz odredaba niza akata kao što su: Velika povelja sloboda iz 1215 godine, Francuska deklaracija o pravima čoveka i građanina iz 1789 godine, Univerzalna deklaracija o pravima čoveka i građanina iz 1948 godine, Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama iz 1950, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966 godine, itd., s tim da se poseban značaj ukazuje životnoj sredini u nizu posebnih propisa donesenim u poslednjim decenijama, počev od Deklaracije UN o ljudskoj okolini iz 1972, kada je usvojen i Program zaštite životne sredine UNEP (UN Environmental Protection Program).² Ovim i drugim univerzalnim, a potom i regionalnim i nacionalnim aktima nastojala se realizovati ideja da je dobrobit ljudi uz očuvanje svih prirodnih potencijala najviši moralni zakon.

2. Zaštita životne sredine u nacionalnom pravu, pravu EU, međunarodnom pravu i politika saradnje

U ekološkom smislu životna sredina je jedinstven prostor u kome nema granica kojima će se ograničiti kretanja. Pošto ni ekološka zagađenja nemaju granica, saradnja država na planu jedinstvene zaštite životne sredine je jedan od najbitnijih principa ekološkog prava i jedan od prioriteta u ostvarenju ekološke politike kojom se posebno na međunarodnom planu pokušavaju utvrditi vrednosni stavovi o dobrima od opšteg interesa.

Kada je u pitanju ekologija na nacionalnom nivou, regionalnom nivou EU i globalnom nivou³, potrebno je istaći da svi akti, dokumenti i postupanja čine politiku zaštite životne sredine. EU je proglasila oblast životne sredine kao svoju najznačajniju politiku. Na nacionalnom nivou svaka država osmišljava i sprovodi određenu ekološku politiku kojom štiti, održava i unapređuje životnu sredinu. Ekološka politika se definiše kao ljudska aktivnost usmerena na sprečavanje, otklanjanje ili smanjenje efekata štetnih za sva živa bića.

Zaštita životne sredine je jedno od najznačajnijih pitanja u zajedničkoj nadležnosti organa EU i država članica i kao takvo je deo politike saradnje. Organi EU su poslednjih godina doneli veliki broj propisa iz oblasti zaštite životne sredine⁴ koji obuhvataju oblasti o održivom razvoju,⁵ upravljanju otpadom, zaštiti od buke, zaštiti zemljišta, vazduha i vode, očuvanju

¹ U članu 3 Zakona o zaštiti životne sredine Republike Srbije pod životnom sredinom se smatraju prirodne i radom stvorene vrednosti, kao i ukupan prostor u kome čovek živi i u kome su smeštena naselja, dobra u opštoj upotrebi, industrijski i drugi objekti, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 53/95 iz 2009. godine; Škulić, M.: Postupak pred prekršajnim sudovima iz oblasti zaštite životne sredine, OECD, str. 30.

² Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm, 5-16, june, 1972.

³ Pod okriljem UN se pokušava usaglasiti zajednički stav koji bi bio prihvatljiv za ekonomije u usponu, bogate države i regionalne organizacije, posebno kada je u pitanju smanjenje gasova sa efektom staklene bašte kao značajnog uzročnika klimatskih promena posle 2012 kada je prestalo važenje Kjoto protokola (Durban- Južnoafrička Republika 2011). Kjoto protokol je otvoren za potpisivanje u japanskom gradu Kiotou u organizaciji Konvencije UN za klimatske promene UNFCCC – 11.12. 1997.. The Kyoto Protocol to the United Nations Framework – Convention on Climate Change.

⁴ Documents in European Community Environmental Law, London, 2005., str. 78-91.; Više o tome u Jovašević, D. (2009): Sistem ekoloških delikata, Niš, str. 51.

⁵ Održivi razvoj (sustainable development) je usvojen u Deklaraciji o zaštiti životne sredine iz Rija 1992. godine.

prirode i biodiverziteta, zaštiti od radijacije, o genetički modifikovanim organizmima, promeni klime, civilnoj zaštiti i energetici.¹

Evropsko ekološko pravo i njegova praktična primena se zasnivaju na principima koji su utvrđeni izvorima međunarodnog prava i normativom i praksom država članica, a to su principi održivog razvoja, predostrožnosti i prevencije, integralnosti, „zagađivač plaća“, „korisnik plaća“, supsidijarnosti, proporcionalnosti, srazmernosti, informisanja i učešća javnosti, itd. Sve države članice EU funkcionišu na osnovama navedenih i ostalih principa, a države koje žele da se pridruže EU moraju da usklade svoje propise sa usvojenim propisima EU i ostvare saradnju u oblasti zaštite, očuvanja i unapređenja životne sredine kao jednoj od politika saradnje.²

U nacionalnim okvirima zakoni su najznačajniji izvor prava i najveći broj pitanja je regulisan upravo zakonskim normama. Svakako da je od tih propisa najvažniji opšti zakon o zaštiti životne sredine koji pruža integralan i potpun sistem zaštite životne sredine uz obezbeđenje ostvarenja prava ljudi na život i razvoj u zdravom prirodnom okruženju. Ustav je najviši akt svake države, no države koje ulaze ili teže ulasku u EU moraju usaglasiti svoje zakonodavstvo u oblasti životne sredine sa nizom direktiva i savetodavnih direktiva organa EU, koje sadrže materiju koja je u saglasnosti sa ustavnim odredbama država o pravu na zdravu životnu sredinu i pravu na obaveštavanje o stanju životne sredine.

3. Bitne faze i dokumenti normativnog realizovanja ekološke politike

Zaštita životne sredine je složen zadatak za svaku državu i ona se odvija kroz određene segmente i faze putem donošenja i putem realizacije niza dokumenata. Najopštije posmatrano, zaštita životne sredine se provodi na osnovu određene politike koja obuhvata planiranje i upravljanje, a ono se može praktikovati donošenjem i ostvarivanjem nacionalnog programa i strategije. Ove akte donosi organ izvršne vlasti. Ekološka politika, kao trajni dokument opšteg karaktera, utvrđuje okvire programa zaštite životne sredine koji predstavlja dokument vremenski ograničenog trajanja. Nacionalnim programom se obezbeđuje celokupni sistem zaštite životne sredine koji sadrži opis, ocenu stanja životne sredine, mere, uslove i instrumente za održivo upravljanje, očuvanje prirodne ravnoteže, celovitosti i raznovrsnosti, kvaliteta prirodnih vrednosti, uslove za opstanak svih živih bića, sprečavanje, kontrolu, smanjivanje i sanaciju svih oblika zagađivanja, kriterijume za sprovođenje zaštite, dugoročne i kratkoročne mere za sprečavanje, ublažavanje i kontrolu zagađivanja, nosioce, dinamiku i način sprovođenja.³

¹ EU je planirala da od Nove godine uvede naknadu za emisiju ugljendioksida za sve avio kompanije koje lete nad Evropom, što predstavlja regionalnu akciju kao doprinos globalnoj zaštiti životne sredine.

² Praksa pridruživanja EU država koje su poslednje primljene u EU pokazuje da su pitanja zaštite životne sredine postala najteže područje za usklađivanje, kako zbog ogromnog broja propisa za usklađivanje, tako i zbog potrebe ulaganja značajnih finansijskih sredstava. Čavoški, A. (2010) : Životna sredina u nacionalnom i komunitarnom sistemu, objavljeno u monografiji: Postupak pred prekršajnim sudovima zbog prekršaja iz oblasti zaštite životne sredine, str. 117.; Bela knjiga, priprema pridruženih država centralne i istočne Evrope za integraciju na unutrašnje tržište Unije, Beograd, 2001. str. 268.

³ Vig, Z. i Gajinov, T. (2011): Stanje i perspektive ekološkopravne regulative u Srbiji, Fakultet za evropske pravno političke studije, Novi Sad, str. 60.

Za strategiju se može reći da je osnovni dokument na osnovu koga se sprovodi politika zaštite životne sredine, ali za čiju realizaciju je nužno donošenje akcionog plana zaštite koji obuhvata konkretne mere koje treba preduzeti radi realizovanja ciljeva strategije.¹ U svakoj nacionalnoj strategiji nužno se određuju i nacionalni prioriteti. Cilj nacionalne strategije održivog razvoja je da dovede do ravnoteže tri ključna faktora ili stuba održivog razvoja: 1) održivog ekonomskog rasta i privrednog i tehnološkog razvoja, 2) održivog razvoja društva na osnovu socijalne ravnoteže i 3) zaštite životne sredine i racionalnog raspolaganja prirodnim resursima.²

Nacionalna strategija održivog razvoja, svakako, treba biti u vezi sa ostalim relevantnim strategijama (npr, strategijama zapošljavanja, razvoja poljoprivrede, razvoja turizma, reforme državne uprave, razvoja socijalne zaštite, reforme sistema zdravstvene zaštite itd.) i pored toga, treba biti otvorena za sve zainteresovane strane i biti predmet javne diskusije i provere, kako bi se najpre identifikovali ključni problemi i definisalo željeno stanje.

Sistem zaštite, se detaljno uređuje zakonom o zaštiti životne sredine sa ciljem obezbeđivanja ostvarivanja prava čoveka na život i razvoj u zdravoj životnoj sredini i uravnoteženog odnosa između privrednog razvoja i životne sredine.³

Za ostvarenje ekološke politike, svakako, nije dovoljno samo osmisliti politiku, jer je pored nje potrebno organizovati i upravljanje koje treba da omogući da se ekološka politika kao misaoni fenomen pretvori u dinamičku i primenjivu pojavu.

Usvojenom politikom se ustanovljava sistem zaštite životne sredine koji se sastoji od više sistema upravljanja (upravljanje vodama, upravljanje otpadom, upravljanje vazduhom, itd), kao zbirom mera i aktivnosti zaštite i dela sistema zaštite na osnovu plana i programa.⁴ U cilju sprovođenja ekološke politike formiraju se i određeni državni organi, jedinice i stručne službe pod nadležnošću ministarstava za zaštitu životne sredine. Kao najznačajni organi u tom sistemu osnivaju se inspeksijski organi.

No, iako se sistem zaštite životne sredine ostvaruje kroz zakonske odredbe, one nisu dovoljne za celovitu zaštitu životne sredine na nacionalnom nivou i zato je nužno donošenje podzakonskih akata (uredbe, odluke, naredbe, uputstva, pravilnici itd.), koje prevashodno imaju instrumentalni karakter. Izvori ekološkog prava na nacionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou se mogu smatrati kompletiranim ako se uz njih uključe i ratifikovani međunarodni ugovori i autonomni opšti akti. Svi ti akti moraju biti proizvod i moraju se uklapati u određenu politiku, bez koje bi svaki pojedinačni akt značio parcijalni i usamljeni pristup globalnom problemu.

Jasno je da nije dovoljno proglasiti „ekološku državu“, pa da ona samim tim proglašavanjem to i postane. Za takvu državu se treba permanentno boriti. Lako je napisati da treba izvršiti sanaciju, revitalizaciju, otklanjanje, obnavljanje, zaštitu, unapređenje itd., ali je to skupo i

¹ Strategija je opšti plan akcija čija je svrha ostvarivanje određenih jasno definisanih ciljeva – <http://sr.wikipedia.org/sr/strategija>.

² Vig, Z. i Gajinov, T. : op. cit. str.133. ; Predlog Nacionalnog programa Republike Srbije, str. 6.

³ U Republici Srbiji je ovaj zakon donesen 2004. godine, a izmenjen i dopunjen 2009, „Službeni glasnik RS“, br. 135/04.; o tome i u monografiji, Grupa autora (2004): Ekološko pravo, Beograd, str. 56-72.

⁴ Za ostvarivanje sistema upravljanja EU je osnovala Evropski centar za upravljanje životnom sredinom (Environmental management center – EMC), a u Republici Srbiji će biti uspostavljen Regionalni centar za centralnu Evropu.

teško uraditi kad je već nešto uništeno, zagađeno, degradirano, pokvareno, itd. Zbog toga se delimično uočava da se zaštita životne sredine obavlja na način po kome se kriminalna politika prikazuje kao disciplina populistički orjentisana i uz to sa hipertrofijom regulativnih pravnih propisa, što malo košta, a stvara utisak da se nešto radi.

Za države ovog prostora koje se nalaze u procesu duge i teške tranzicije i reforme ekonomskog, društvenog i pravnog sistema od velikog je značaja usklađivanje propisa domaćeg zakonodavstva o zaštiti životne sredine sa evropskim regionalnim i međunarodnim propisima ekološkog karaktera, jer je to osnovni doprinos očuvanju i zaštiti životne sredine kroz saradnju i integrisanost u svetsku zajednicu.

Kada se sagleda ovo što je prethodno napisano uočava se da to sve spada u određenu politiku koja se može tretirati kao ekološka politika, koja je i sama deo ukupne politike naučno definisane kao delovanje ljudi koji teže postizanju kompromisa i konsenzusa kako bi se postigli određeni željeni i prihvatljivi rezultati, odnosno zbir akcija i principa usvojenih ili predloženih od vlasti, političkih stranaka i pojedinaca, čije se izučavanje sada obavlja putem discipline ekološko pravo. Politika u pravilu nikada ne predstavlja ostvarenje nego nastojanje da se ostvari razrešenje pitanja.¹ No, kao i u svakoj drugoj oblasti, nepreduzimanje obaveznih delatnosti u postavljenom ekološkom cilju, kao i vršenje delatnosti kojima se krše usvojeni ekološki propisi, imaju za posledicu i konačno reagovanje države putem sankcionisanja nedozvoljenog ponašanja. U vezi s tim ovaj rad je posvećen politici koja je deo opšte politike i odnosi se samo na jedan segment i predstavlja kriminalnu politiku ili politiku suzbijanja i sprečavanja ekološkog kriminaliteta.

4. Kriminalna politika

Obim, struktura i dinamika kriminaliteta, kao individualne i masovne pojave, su se menjali, ali su se menjale i mere društvene reakcije s obzirom na specifičnosti kriminaliteta. Pronalaženje optimalnih mera, koje bi se mogle smatrati adekvatnim u konkretnim prilikama i uslovima izvršenja delikata, predstavljalo je oduvek, a predstavlja i danas, ključno pitanje savremene kriminalne politike i njene realizacije u sistemu krivičnog zakonodavstva i njegovog praktičnog provođenja u praksi.²

Osnovne postavke kriminalne politike, pa i ekološke kriminalne politike, postavljene su u ustavu svake države.³ Ustav kao najviši akt ima primat nad ostalim aktima nižeg, ali relevantnog značaja, i sadrži odredbe sa obavezom dalje razrade u zakonskim i podzakonskim aktima

Kriminalna politika je disciplina koja predstavlja jedinstvo teorijskih i načelnih političkih, ustavno-pravnih i zakonodavnih opredelenja prema kriminalnim aktivnostima, kao i zbir praktičnih mera za njihovo suzbijanje i sprečavanje. Adekvatna borba protiv kriminaliteta, kao osnovni cilj kriminalne politike, nužno zahteva ulaganje pojačanih napora da se još bolje

¹ <http://sh.wikipedia.org/wiki/politika>, pristupljeno 14.01.2012.

² Kokolj, M. (2010): Nedostaci i perspektive sudske opomene kao sankcije upozorenja, Zbornik radova sa 6. Naučnog skupa, Sinergija, Bijeljina, str. 385.

³ Ustavom Republike Srbije u članu 74 propisano je da svako ima pravo na zdravu životnu sredinu, da je obaveza svih njeno očuvanje i da je svako odgovoran za njenu zaštitu. Ustav i u nizu drugih odredaba štiti pravo na zdravu životnu sredinu putem predviđanja zaštite drugih dobara i vrednosti. Iste i slične odredbe sadrže gotovo svi savremeni ustavi.

izuče uslovi kriminalizacije društava i da se adekvatno rezultatima analize primenjuju nove i usavršavaju postojeće mere koje treba da doprinesu ostvarenju postavljenih ciljeva. Svaka državna zajednica, smatrajući kriminalitet kao negativnu i opasnu društvenu pojavu, preduzima mere za njegovo suzbijanje i sprečavanje, koje se integrišu u kriminalnu politiku kao deo ukupne politike. Ne može se reći da je bilo koja država do sada uspela iskoreniti kriminalitet, ali to ne znači da su mere borbe protiv njega uzaludne, jer se uspehom u toj borbi može smatrati, ocenjivano na osnovu dugogodišnjeg iskustva, i njegovo držanje pod kontrolom.¹

Kriminalna politika je politika suzbijanja i sprečavanja kriminaliteta u celosti, pa i ekološkog kriminaliteta pojedinačno.² Ona se sadržajno posmatra kao skup planiranih delatnosti kojima se svaka država organizovano suprotstavlja kriminalitetu, a koje su vid odgovora ili reakcije na izazove u oblasti kriminaliteta, a istovremeno i naučna disciplina koja se bavi izučavanjem tih delatnosti.³ Ona, ujedno, predstavlja deo celokupne državne politike, a njen najvažniji deo je kaznena politika.

Svaka politika, pa i kriminalna politika, treba da bude dugotrajan proces kojem je potrebna politička podrška i veština iznalaženja opšteprihvatljivih rešenja u situaciji postojanja različitih, pa i suprotstavljenih stavova o bitnim pitanjima. Kriminalna politika obuhvata propise kao rezultat rada zakonodavnog organa i praktično postupanje organa po tim propisima, a ostvaruje svoje dejstvo kroz dve grupe delatnosti, tj. prevenciju (primarna, sekundarna i tercijarna) i represiju. Prva grupa delatnosti se primenjuje pre nego što je došlo do izvršenja ekološkog delikta, a druga grupa delatnosti se primenjuje pošto je ekološki delikt izvršen. Prevencijom i represijom se obuhvata celokupno područje (od preduzimanja mera u cilju direktnog sprečavanja i suzbijanja ekološkog kriminaliteta do sankcionisanja nedozvoljenog ponašanja) i zato se zbir tih mera smatra kriminalnom politikom.

Obično se pod borbom protiv kriminaliteta smatra preduzimanje mera od nadležnih policijskih, sudskih i tužilačkih organa, međutim sigurno je da preventivno delovanje, kroz bolju društvenu organizaciju i uspešno rešavanje društvenih problema, može značajnije da poboljša situaciju na tom planu. Ipak, paralelna i međusobno usklađena primena prevencije i represije je jedina realnost i perspektiva u akciji sprečavanja i suzbijanja kriminaliteta. Prevenciji i represiji, kao delovima kriminalne politike, odgovaraju principi preventivnog delovanja i kaznene odgovornosti, kao značajni principi ekološkog prava. O tome svedoči i Deklaracija UN o zaštiti životne sredine iz 1972. godine, koja je omogućila razvoj ovih, kao i ostalih brojnih principa.

Za ostvarenje ciljeva suzbijanja i sprečavanja ekološkog kriminaliteta, a radi zaštite životne sredine, nije dovoljna samo dobra volja, pa ni samo donošenje odgovarajućih propisa, ukoliko nema odgovarajuće praktične primene, ali i dogovarajuće zaštite koja se ne može uredbenim ekološkim normama sama po sebi ostvariti.

¹ Kokolj, M. (2009): Kratak osvrt na uslovljenost i pravce kretanja kriminalne politike na područjima posebno pogođenim raspadom bivše zajedničke države, Zbornik sa Naučnog skupa, Sinergija, Bijeljina, str 213.

² Ekološke katastrofe, koje na prvi pogled jesu prirodne, uslovljene su ljudskim ponašanjem i ljudskom odgovornošću.

³ Zaštita životne sredine je veoma kompleksna oblast koja nužno zahteva širok multidisciplinarni pristup i uključivanje stručnjaka gotovo svih profila.

Odmeravanje vrsta i visina kazni uz vođenje računa o svim bitnim okolnostima i obeležjima dela, imajući u vidu ostvarenje svrhe kažnjavanja, osnovne su smernice izricanja kazni čiji zbir predstavlja kaznenu politiku. Za ovu politiku se u poslednje vreme ističe da je blaga i da nedovoljno doprinosi suzbijanju ekološkog kriminaliteta. Zbog toga proces kriminalizacije ili proširenja kriminalne reakcije na nove oblike delinkventnog ponašanja, često kao odraz spoljašnjih uticaja, potreba i dejstava, i državni naponi da se ta pitanja rešavaju i na druge diverzione načine, čine u poslednje vreme suštinu kriminalne politike, pe i ekološke politike. Zadaci postavljeni od kriminalne politike se svakim danom sve više usložnjavaju, posebno zbog toga što se ekološki kriminalitet pojavljuje i kao samostalna forma kriminaliteta, a i kao deo organizovanog kriminaliteta.

5. Preventivno delovanje u cilju zaštite životne sredine

Sigurno je da nema efikasne strategije za suprotstavljanje kriminalu bez dobro osmišljene prevencije.¹ Preventivno delovanje je prvo, osnovno i najvažnije delovanje na opštem planu zaštite životne sredine. Ono obuhvata delatnosti svih organizovanih delova svakog društva, ali prvenstveno zahteva blagovremenu i tačnu informisanost svakog građanina o svim važnim ekološkim pitanjima i posebno opasnostima zanemarivanja očuvanja životne sredine, a sve u cilju izgradnje ekološke svesnosti i ekološkog konsenzusa.

Zbog nedovoljne uspešnosti kaznenopravnog reagovanja na kriminalitet mnoge države su se više orjentisale prema aktivnim preventivnim merama, koje su mnogo jeftinije i deo su ukupnih napora da se poboljšaju uslovi u svim društvenim oblastima. Okretanje tim merama istovremeno znači i dosledno širenje odgovornosti za realizaciju prevencije kriminaliteta putem uključivanja niza organa, organizacija, grupa i pojedinaca. Koncept prevencije može efikasno da funkcioniše ako je dosledno organizovan na tri nivoa kao što su: primarna, sekundarna i tercijarna prevencija.

Prevencija, kao značajan vid otklanjanja uslova za vršenje kriminalnih radnji, mora da sadrži i tri široka pristupa, a to su: društvena prevencija, situaciona prevencija i zajednički koncept prevencije koji bi obuhvatio prethodne dve prevencije. Prva prevencija je značajna za otkrivanje izvora i uzroka kriminaliteta i mogućnosti pojedinca da izvrši delikt. Svakako, ona ima u vidu celu populaciju, ali i pojedine rizične grupe. Njom se obuhvata politika planiranja urbanih i ruralnih područja, a posebno politika u odnosu na siromašna naselja, stambene probleme, bezkućništvo, međuzavisnost stambenih rešenja i drugih službi, posebno transporta, politika zaposlenja, politika obrazovanja, porodične prilike, omladinska populacija sa posebnim odnosom prema rekreaciji, odmoru i kulturi, zdravstvena politika sa posebnom pažnjom usmerenom na zaštitu od alkohola i droga i ekološka politika.

Situaciona prevencija je karakteristična po koncentrisanosti na razvijanje kratkotrajnih mera za sprečavanje specifičnog izvršilačkog ponašanja, na koji način obuhvata najveći broj onih subjekata koji su skloni delinkventnom ponašanju. Zajedničkim konceptom prevencije, tj. kombinovanjem svih vrsta i oblika prevencije, država ima veću šansu za otklanjanje opšteg stanja frustracije, nezadovoljstva, apatije, pasivnosti, osećaja, pa i uverenja da je pozitivno ponašanje neisplativo.

¹ Kron, L. (2000): O nužnosti prevencije, Zbornik radova sa savetovanja Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, str. 11.

Ipak, prevencija sama za sebe ne može u potpunosti da eliminiše sve vrste nedozvoljenog ekološkog ponašanja i svaka država, smatrajući preventivu nedovoljnom, predviđa i čitav sistem represivnih mera.

6. Kaznenopravna reakcija na ekološki kriminalitet kao deo kriminalne politike u vidu represije

Kaznenopravna zaštita životne sredine, koja se ostvaruje kroz propisivanje i izricanje kazni i drugih sankcija prema izvršiocima ekoloških krivičnih dela, privrednih prestupa i prekršaja, predstavlja poslednje sredstvo (*ultima ratio*) koje preostaje državnim organima kada se ta zaštita ne ostvari preventivnim delovanjem i regularnim odvijanjem delatnosti vezanim za održavanje zdrave životne sredine. Iako poslednje, ovo sredstvo je značajno, mada nedovoljno iskorišćeno i ponekad zloupotrebjeno. Nisu usamljeni zaključci da je kaznena politika za krivična dela i ostale kaznene delikte suviše blaga¹ i da treba raditi na poboljšanju efikasnosti pravosudnih organa, posebno putem skraćivanja inače dugotrajnih i skupih postupaka.²

Sve što postoji na zemaljskoj kugli regulisano je pravom. U suprotnom postojao bi kaos, jer se ne bi znalo šta je dozvoljeno, a šta zabranjeno, a sve što je regulisano pravom mora imati i svoju kaznenopravnu garanciju izraženu kroz kaznenopravnu zaštitu ili represiju. Iako se ne svodi samo na nju, kaznena politika je važan deo kriminalne politike koji obuhvata delatnosti državnih organa na planu suzbijanja i sprečavanja kriminaliteta putem različitih vrsta kazni za zakonom predviđene oblike kaznenih delikata. Ekološko pravo ima niz dodirnih tačaka i iste ciljeve sa kaznenim pravom, na koji način se ostvaruju i ciljevi kriminalne politike.³ Uz to, razvijaju se ideje da se pored ekološkog prava kao discipline, razvija i ekološko kazneno pravo kao sistematizovana celina i posebna disciplina.⁴ Na ovaj način se dolazi do zaključka da svako proklamovano pravo dobija svoj potpuni značaj tek onda kada je na određeni način pravno zaštićeno.⁵

Kaznenopravna reakcija, koja se naziva i kaznenopravna odgovornost, se primenjuje kada su u pitanju zagađivanja životne sredine javnopravnog karaktera, tj. kada zagađivanje pogađa društvo kao celinu, za razliku od građanskopravne odgovornosti koja predstavlja reakciju u situaciji kada zagađivanje životne sredine pogađa privatnopravne interese.⁶ Ako se pogleda statistika presuđenih ekoloških krivičnih dela u okviru kaznenopravne reakcije, uočava se zanemarljiv broj presuda na nivou države upoređeno sa zagađivanjima i devastacijama životne sredine što se uočava svuda i na sve strane.⁷ Taj paradoks i neuravnoteženost ukazuju na poseban i važan značaj koji ima ili bi morala imati kaznenopravna reakcija društva u

¹ U kaznenopravnoj literaturi se ističe da nema blage ili stroge kaznene politike, da je to laičko-novinarsko-politički način kvalifikovanja, već da samo postoji adekvatna i neadekvatna, primerena i neprimerena kaznena politika, ali da je prethodni termin odmačen. Ćirić, J., Đorđević, Đ. i Sepi, R. (2006): Kaznena politika sudova u Srbiji, Centar za mir i razvoj demokratije, Beograd, str. 167.

² Vig, Z. i Gajinov, T.: op. cit. str. 158

³ Stojanović, Z. (1995): Krivičnopravna zaštita životne sredine – neki aspekti regulisanja, Pravni život, br. 1., str. 292.

⁴ Joldžić, V. (2000): Ekološko pravo države u tranziciji, Beograd, str. 46.

⁵ Đorđević, M. (2009): Pravo na život i jugoslovensko krivično zakonodavstvo, Zbornik radova sa savetovanja Udruženja za krivično pravo i kriminologiju Jugoslavije, Beograd, str. 47.

⁶ Vig, Z. i Gajinov, T.: op. cit. str. 77.

⁷ Veliki je broj ekoloških krivičnih dela predviđenih u krivičnim zakonima. On se permanentno povećava, čime se širi kriminalna zona u oblasti ekologije uz zanemarljiv broj njihove primene u pravosudnoj praksi.

situaciji kad ne postoji odgovarajuća ekološka svesnost i odgovarajuće preventivno delovanje. Zbog toga se u teoriji i praksi ističe da svaki vid društvene kontrole i nadziranja društvenih tokova, skoro uvek i nužno ide kroz kažnjavanje koje je najefikasniji vid kontrole i dominantno njegovo sredstvo.¹

Poslednjim izmenama i dopunama mnogih krivičnih zakona ekološka krivična dela, neposredno upravljena protiv zdrave životne sredine, su izdvojena iz grupe krivičnih dela protiv sloboda i prava. To, ipak, ne znači da se i krivičnim delima iz grupe krivičnih dela protiv sloboda i prava ne štiti zdrava životna sredina. Naprotiv, i tim krivičnim delima štite se pojedini delovi i segmenti prava na zdravu životnu sredinu, kao što se štite i putem pojedinih krivičnih dela iz drugih grupa, kao što su krivična dela protiv života i tela, protiv opšte sigurnosti, protiv saobraćaja, protiv zdravlja, protiv privrede, itd.

No, u nedovoljnoj i neadekvatnoj reakciji pravosudnih i upravnih organa na očigledno zagađivanje životne sredine mogu se naći i određene objektivne prepreke ili nedostaci koji delomično i privremeno opravdavaju takvo stanje. Osnovni razlozi neadekvatne kaznenopravne reakcije su: retko prijavljivanje takvih delikata, nedostatak finansijskih sredstava za otklanjanje nedostataka, veza između vinovnika i organa za zaštitu životne sredine, nedostatak bitnih informacija koje bi mogle biti dokaz na suđenju, objektivne teškoće kod prikupljanja dokaza i onemogućavanje prikupljanja dokaza, te neadekvatan i nedovoljan nivo saradnje između učesnika u krivičnom postupku nadležnih za podnošenje i provođenje dokaza u kaznenom postupku. Evidentno je da je moglo doći do uspešnog suđenja samo u onim situacijama gde su podaci o zagađivanju životne sredine dobijeni od ovlašćenih institucija za merenje stanja životne sredine, posmatranje, odnosno monitoring zagađivanja i davanja egzaktnih podataka dobijenih na bazi primene znanja i veština određene struke ili zanimanja.

Pored krivičnopravne, u kaznenopravnu reakciju svrstava se i društvena reakcija na izvršene ekološke privredne prestupe i ekološke prekršaje. Za tu reakciju se može konstatovati da je neophodno potrebna, jer se najčešće radi o lakšim oblicima kršenja propisa o zaštiti životne sredine i manjim štetama u odnosu na one koje nastaju kao rezultat izvršenih ekoloških krivičnih dela, a postupci su brži i efikasniji od krivičnih postupaka. No, u tim oblastima je evidentiran problem hiperprodukcije propisa, u vidu obimnog i složenog sistema regulative, bez veće praktične primene, što nekad ima i negativan efekat. Cilj ove društvene reakcije je da se posebno sankcionišu negativna ekološka ponašanja pravnih lica i odgovornih lica u pravnim licima (kada su u pitanju ekološki privredni prestupi kao povrede pravila privrednog i finansijskog poslovanja), kao i fizičkih lica, pravnih lica i preduzetnika (kada su u pitanju ekološki prekršaji).

7. Zaključak

Unošenje novih i adekvatnih preventivnih i represivnih mera reagovanja prema zagađivačima životne sredine predstavlja novi kriminalno politički odgovor društva na delatnosti koje evidentno ugrožavaju život i opstanak biljnih i životinjskih vrsta i samog čoveka. Prigovor da je kaznena politika, kao deo ukupne kriminalne politike, suviše blaga, signal je da se i u oblasti delovanja pravosudnih i drugih organa nastoje ostvariti ciljevi specijalne i generalne prevencije.

¹ Ćirić, J., Đorđević, Đ. i Sepi, R.: op. cit. str. 8-10.

Pored sve većeg prisustva ekološki orjentisanog zakonodavstva, u praksi je prisutno i svestrano, permanentno i odgovarajuće obaveštavanje građana o značaju i potrebi zaštite životne sredine, što podiže preventivni deo borbe za zdravu životnu sredinu na viši nivo. To su dokazi unapređenja zaštite životne sredine, ali svakako da razlika između normativnog i ostvarenog postoji i da je permanentno treba smanjivati u situaciji kada je prisutno masovno nezadovoljstvo nezaposlenošću, ekonomskom krizom, siromaštvom, bezperspektivnošću i strahom od prirodnih i veštačkih zemljotresa, kiselih kiša, raznih vrsta zračenja, požara, poplava, suša, modifikovane hrane itd.

Literatura

- [1] Vig Z., Gajinov T. (2011): Stanje i perspektive ekološkopravne regulative u Srbiji, Fakultet za evropske pravno političke studije, Singidunum, Novi Sad,
- [2] Grupa autora (2010): Postupak pred prekršajnim sudovima zbog prekršaja iz oblasti zaštite životne sredine, Priručnik za sudije prekršajnih sudova i javne tužioce, OEBS, Beograd,
- [3] Đorđević, M. (1973): Problem kaznene politike sudova, Beograd,
- [4] Joldžić V. (2008), Ekološka politika, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd,
- [5] Joldžić, V.(2008): Ekološko pravo-opšti i poseban deo, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd,
- [6] Jovašević D. (2009): Sistem ekoloških delikata-ekološko kazneno pravo, Centar za publikacije, Pravni fakultet, Niš,
- [7] Kostić M. (2007): Pravo na pristup informaciji o životnoj sredini u EU, Strani pravni život, br. 3., Beograd,
- [8] Kostić M. (2009): Ekološki kriminal i njegovo suzbijanje, Pravni život, br. 10., Beograd,
- [9] Krivokapić, V. (2002): Prevencija kriminaliteta, Beograd,
- [10] Milutinović M. (1984): Kriminalna politika, Beograd,
- [11] Mrvić-Petrović, N. i Đorđević, Đ.(1998): Moć i nemoć kazne, Beograd,
- [12] Myhew P. (2003): Counting the Costs of Crime in Australia, Canberra,
- [13] Stojanović, Z. (1991): Politika suzbijanja kriminaliteta, Novi Sad,
- [14] Stojanović Z. (1995): Krivičnopravna zaštita životne sredine-neki aspekti regulisanja, Pravni život, br.9, Beograd,
- [15] Čavoški A. (2007): Osnovi ekološkog prava EU, Službeni glasnik, Beograd,
- [16] Čavoški A. (2004): Ekološko pravo i harmonizacija domaćeg zakonodavstva sa pravom EU, Institut za uporedno pravo, Beograd,
- [17] Todić D. (2006): Pravo životne sredine i humana budućnost, Pravni život, br. 9, Beograd,
- [18] Ćirić, J., Đorđević, Đ. i Sepi, R.(2006): Kaznena politika sudova u Srbiji, Beograd,
- [19] Ćirić J. (2009): Krivični zakonik kao instrument prevencije kriminaliteta, Zbornik radova Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.